

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327.51 (438) : [325.3(450 : 63) «1935/1936»] : 32.019.5

ЗРАДЖЕНИЙ СОЮЗНИК: ПОЛЬСЬКО-АБІССІНСЬКІ ВІДНОСИНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-х рр.

Іван Петричак

Львівський національний університет імені Івана Франка
Україна, 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
e-mail: ivanpom@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4479-7213>

Абіссінія, або ж Ефіопія¹ на початку ХХ ст. була однією з двох держав (поряд з Ліберією) на африканському континенті, яка зберегла свою незалежність. Попри свою стійкість країна поступово ставала сферою впливу провідних європейських держав, що закінчилось італо-абіссінським конфліктом 1935-1936 рр. та повною втратою самостійності.

Ефіопія контактувала з європейцями ще у пізньому середньовіччі [43, с. 16], але зацікавленість нею, як об'єктом колоніальної експансії, відбувається у другій половині ХІХ ст. Відомий польський дослідник нової та новітньої історії Сходу Анджей Бартніцький вважає, що початком європейсько-ефіопського конфлікту стає місія британського генерала лорда Роберта Непіра у 1868 р. [5, с. 11]. Справа у тому, що велика Британія намагалася взяти під свій контроль всі землі, які розташовувались у районі Суецького каналу та Червоного моря. Цей план було створено ще у 1867 р., і британці взяли швидко його реалізовувати [5, с. 12]. Наслідком недовготривалого конфлікту стало фактичне захоплення влади британцями, яка призначила свого ставленика Іоана ІV. Іншою країною, яка прагнула впливати у цьому регіоні була Франція. Протягом 1862-1885 рр. їй вдалося захопити території, які отримали назву Французького Сомалі [5, с. 14]. У той же час, у Північно-Східній Африці експансивну політику розпочала Італія, яка у 1870 р. об'єдналася після довготривалого періоду роздробленості.

Протягом 1879-1883 рр. італійцям вдалося захопити Еритрею, а з 1885 р. розпочався наступ углиб Ефіопії [5, с. 14]. Власне ці події, на думку Маттео Домініоні, і стали початком італо-абіссінського конфлікту, що «остаточно підірвав світову систему безпеки і дав поштовх у майбутньому до початку Другої Світової війни» [3, с. 160].

22 жовтня 1922 р. фашисти на чолі з Беніто Муссоліні захоплюють владу в Італії. «Дуче» миттєво взявся за відновлення історичної слави Римської імперії, тому зовнішня політика відігравала величезну роль в італійських суспільно-політичних колах періоду фашизму. Одним з перших завдань, які поставив перед собою Муссоліні – це захоплення Ефіопії. Для Італії важливо було завоювати Абіссінію з двох причин: стратегічне географічне розташування, що дозволило би з'єднати Італійське Сомалі та Еритрею, і продовжити експансію вглиб Африки, а також помста за поразку у першій італо-абіссінській війні [36, с. 27].

Вже з 1934 р. Муссоліні заявляє про те, що Абіссінія є сферою впливу Італії, яка повинна підкорити її на законних правах. Як результат довгого дипломатичного тиску, 3 жовтня 1935 р. італійські війська здійснили вторгнення на територію Ефіопії. Хайле Селасьє І прекрасно розумів, що без підтримки світової спільноти йому не вдасться захистити державу від агресії. Він постійно перебував у пошуках союзників, оскільки Ліга Націй втрачала з кожним днем конфлікту роль арбітра у світовій системі оборони [3, с. 17]. Однією з держав, з якою проводились дипломатичні переговори, була Польща. Польсько-абіссінські контакти

¹ На сьогоднішній день офіційною назвою є Ефіопія, однак із обов'язковою європейською номенклатурою 20-х рр. ХХ ст. вживається інша назва Абіссінія. У цьому контексті обидва слова слід вважати за синоніми.

становили маргінес польської закордонної політики, але, з іншої сторони, італо-абіссінський конфлікт, який відіграв важливу роль у знищенні світової безпеки міжвоєнного періоду, не міг не привернути увагу польської суспільно-політичної думки.

На даному етапі розвитку вітчизняної історичної науки проблема польсько-абіссінських відносин та італо-абіссінського конфлікту не досліджувалась взагалі. Тому основною метою роботи є висвітлити спроби встановлення дипломатичних відносин між Польщею й Ефіопією, прослідкувати за їх розвитком, а також дослідити італо-абіссінський конфлікт на тлі суспільно-політичної думки міжвоєнної Польщі.

Серед польських дослідників слід виділити А. Бартніцького, який займався дослідженням колоніальних студій і, зокрема, абіссінським конфліктом. Він єдиний, хто дослідив проблему польсько-абіссінських відносин у статті «Спроби Абіссинії нав'язати відносини Польщі у міжвоєнний період». Важливу роль відіграють архівні документи Міністерства закордонних справ Польщі та Військового історичного бюро імені К. Сосновського, в яких можна прослідкувати за розвитком польсько-абіссінських відносин, визначити ставлення польських політичних і військових кіл до італо-ефіопського конфлікту. Вагомим джерелом виступають спогади Юзефа Бека та Станіслава Кат-Мацкевича, які мали абсолютно протилежні думки щодо кризи в Абіссинії. Також потрібно виділити польську партійно-політичну пресу, яка детально описувала події італо-абіссінської війни. До уваги ми взяли газети різних політичних спрямувань «Робітник», «Варшавський кур'єр» і «Газета польська».

Ще у 1927 р. польський геолог Чеслав Пенювжек-Одровонж здійснив наукову поїздку до Південної Абіссинії, досліджуючи фауну тутешньої гірської місцевості [24, s. 62]. Перебуваючи там рік, дослідник зібрав важливі матеріали для Варшавського університету та польської геологічної науки. Однак нашу увагу привертає праця «В країні Менеліка», яку Ч. Пенювжек-Одровонж написав після своєї виправи. Це була перша робота міжвоєнного періоду, яка ознайомила польську громадськість із Абіссинією.

Про початок польсько-абіссінських відносин можна говорити з 1930 р., коли польський консул у Каїрі Юзеф Дідушицький перебував на коронації Хайле Селасье I в Аддис-Абебі [4, s. 104]. Два роки пізніше з візитом до Варшави прибув абіссінський посол у Парижі та Лондоні Бедіроне Зеллеке Агуедеон. У квітні 1934 р.

було відіслано представника Державного інституту експорту (ДІЕ) Богдана Воевудського до Аддис-Абеби задля детальнішого опису Абіссинії та її торговельно-економічного потенціалу [4, s. 104]. У всіх звітах, які Б. Воевудський подавав консульству у Каїрі, зазначалось, що Абіссинія прагне якнайшвидше зав'язати відносини з Польщею у різних сферах життя. Підтвердженням цього є розмова Б. Воевудського з міністром закордонних справ Ефіопії та з імператором Хайле Селасье I, які запропонували для Польщі умови встановлення дипломатичних контактів [14, s. 175]. У своїх працях А. Бартніцький піддає критиці рапорти Б. Воевудського, оскільки він оцінював односторонньо внутрішню ситуацію в Ефіопії та не дав повного опису ставлення абіссінського уряду до Польщі. У звітах представник ДІЕ наголошував тільки на позитивних сторонах своєї виправи [4, s. 105]. Місія не принесла конкретних результатів для польського уряду, й у другій половині 1934 р. Б. Воевудського відкликали з Абіссинії.

Подальшим ініціатором відновлення розмови щодо налагодження польсько-абіссінських відносин виступив ефіопський посол у Парижі Тецле Хаварят і представник Хайле Селасье I у Каїрі Георг Ібрагім [4, s. 105]. У рапорті посольства у Каїрі до міністра закордонних справ Польщі Юзефа Бека зазначається, що абіссінський представник просить якнайшвидше відіслати спеціальну місію до Аддис-Абеби для офіційного встановлення дипломатичних відносин [1, s. 1]. Однією із пропозицій для Польщі було виділення земель для польських колоністів, які звільнялись би від податків і мали би започаткувати торговельні відносини між країнами. Хайле Селасье I намагався привернути увагу уряду тим, що Польща не має колоній, а Абіссинія залишилась незалежною країною, де можна створити свої міні-колонії. Такі ризиковані пропозиції та якнайшвидше встановлення дипломатичних контактів стали наслідком агресивної політики Італії [1, s. 2].

Щоб Абіссинія була незалежною від провідних європейських держав, Хайле Селасье I намагався встановити дипломатичні контакти з менш впливовими країнами Європи. Як зазначає А. Бартніцький, ще до переговорів з Польщею Абіссинія врегулювала дипломатичні відносини зі Швецією та Бельгією, які продавали зброю та висилали військових інструкторів взамін на торговельні привілеї [4, s. 105]. Результатом довготривалих переговорів стало підписання 26 грудня 1934 р. між Т. Хаварятом

і польським послом у Парижі Альфредом Хлаповським польсько-ефіопського трактату («Traktat przyjaźni, handlowy i osiedleńczy»).

Вагому роль у підписанні документу відіграв професор Файтлович (мав єврейське походження та протягом 1934 р. перебував у Абіссинії), що був у добрих стосунках з імператором і часто контактував з польським посольством у Каїрі. Професор наголошував на тому, що Польща може поставляти зброю й амуніцію за вигідною ціною, оскільки Абіссинія готується до майбутньої війни з Італією [1, s. 2]. Сам проф. Файтлович вбачав у допомозі польському уряду свій інтерес, оскільки намагався поселити єврейських мігрантів з Німеччини на території Абіссинії разом із майбутніми плантаторами з Польщі. Ця ідея негативно позначилась на реакції консульства у Каїрі, оскільки плани польського уряду в Абіссинії мали інший ракурс.

У момент, коли доходило до позитивного завершення польсько-абіссінських відносин тривав дипломатичний конфлікт між Італією й Абіссинією, що розпочався 4 грудня 1934 р. збройним інцидентом в Уол-Уол. Абіссинія одразу ж звернулася за допомогою до Ліги Націй, яка б мала врегулювати дану проблему. Міжнародний конфлікт не міг не торкнутися Польщі, яка була членом Ліги Націй. На початковому етапі польський уряд не підтримав жодної із ворогуючих сторін і зайняв вичікувальну позицію. У січні 1935 р. на форумі Ліги Націй розпочалася дискусія стосовно прийняття даного конфлікту на порядок денний. Польський представник у Лізі Націй Титус Комарніцький отримав інструкцію від Ю. Бека, однак вона, як зазначає А. Бартніцький, не дійшла до наших днів [4, s. 106]. Перед голосуванням на форумі Ліги Націй відбулася розмова Т. Комарніцького з італійським представником бароном Алоїзі, що намагався залучитись підтримкою польського делегата під час голосування (Т. Комарніцький утримався). Взамін італійці гарантували підтримати Польщу в усіх питаннях, які були винесені на порядок денний Ліги Націй (стосувалося справ національних меншин) [4, s. 106].

Тим часом процес ратифікації польсько-абіссінського трактату затягувався. Тільки 1 лютого 1935 р. МЗС ратифікувало його, а 26 березня сенат прийняв таке ж рішення. Складність міжнародної ситуації змусила Хайле Селасьє I вдаватися до швидких кроків у встановленні дипломатичного представництва Польщі в Аддис-Абебі. А. Бартніцький зазначає, що польсько-абіссінські відносини у

другій половині 1935 р. погіршувалися. Так, польське МЗС відмовило Генеральному Штабу Польщі у наданні військових інструкторів Абіссинії, які просив імператор. Другим епізодом стало підписання президентом Ігнацієм Мосціцьким трактату, але так і не дійшло до обміну ратифікованого документу у зв'язку із гальмуванням процедури МЗС [4, s. 109]. Документ так і не був втіленим у життя.

З листопада 1935 р. Італія офіційно розпочала військову агресію в Абіссинії. Відкрита війна була викликана тим, що провідні європейські країни мали в Африці свої інтереси та намагались їх реалізувати різними методами. Не було створено чіткої методики й апарату вирішення даного конфлікту. У зв'язку з цим польське МЗС маневрувало у своєму ставленні до війни. Так, у шифрограмі Ю. Бека до посла у Римі від 29 листопада 1936 р. зазначалось, аби він «не ставив італійцям жодних запитань стосовно конфлікту, прослідкував, чи Чіано вестиме розмову про визнання агресії в Ефіопії» [25]. Сам Ю. Бек мав своє бачення конфлікту: «Для нас, держави, яка не має колоній і конкретної колоніальної політики, даний конфлікт існує формально в Женеві, а фактично як предмет сварки колоніальних держав» [6, s. 88].

Протягом першої половини 1936 р. представники польського МЗС проводили чи не найбільше зустрічей із італійськими, французькими, англійськими, німецькими дипломатами стосовно італо-абіссінського конфлікту. Польські владні кола намагались зрозуміти для себе загальну міжнародну ситуацію на тлі конфлікту, перспективи вирішення проблеми, ставлення до італо-абіссінської кризи. Такий стан речей впливав із відношення маршалка Юзефа Пілсудського до війни: «...до женевської дискусії мав (Ю. Бек) обережно ставитись і мінімально втручатись, маршалка інформував про загальний стан проблеми, оскільки Польща не має ніякого відношення до конфлікту» [6, s. 88].

Цікавими для нас є переговори польських дипломатів з італійськими представниками. Так, у рапорті польського посла у Римі Альфреда Висоцького про розмову з Б. Муссоліні від 19 лютого 1936 р. зазначається, що Італія буде воювати до переможного кінця і ніщо не вплине на її подальше ведення бойових дій, у тому числі накладення санкцій [39]. У нотатці з розмови міністра Яна Шембека до італійського посла Джузеппе Бастіаніні зазначається, що можливе внесення санкцій обабіч італійської нафти та вугілля погано позначиться і на

промислового розвитку Польщі [39]. У своїх спогадах Ю. Бек вказував: «Внесення економічних санкцій для нас було трудностю, що пов'язано з експортом вугілля до Італії взамін на будівництво трансатлантичних лайнерів «Баторій» і «Пілсудський» [6, s. 106]. У розмові з Я. Шембеком посол говорив, що «Муссоліні може довіряти у світі лише двом людям – собі і міністру Беку» [39]. У багатьох інших документах, які висвітлюють польсько-італійські переговори щодо конфлікту, італійські дипломати продовжували акцентувати увагу на погіршенні торгівельних відносин з Польщею вразі прийняття санкцій. Дж. Бастіаніні переконував польських представників у веденні незалежної політики стосовно конфлікту, намагався показати Англію та Францію з гіршої сторони, вказував на приклад Австрії й Угорщини, які підтримали Італію [25].

Для Італії було важливо залучитись дипломатичною підтримкою Польщі, оскільки ця країна входила у Комітет п'ятьох, який мав врегулювати кризу в Абіссинії². Незважаючи на тісні та довгі переговори, Польща стала ініціатором введення санкцій проти Італії [41], долучившись у липні 1936 р. до кінцевого документу Ліги Націй. Однак, ці санкції були, по суті, формальністю та практично не позначились на економічній ситуації Італії, а Абіссинія перетворилась в італійську колонію. Вже осінню 1936 р. Польща відновила переговори з Італією. Так, у листі з розмови від 6 листопада 1936 р. А. Висоцького з італійським послом до Ю. Бека зазначались конкретні пропозиції для Польщі: підтвердження італійської агресії в Абіссинії взамін на заснування польських плантацій у даному регіоні [25]. У відповіді Ю. Бека акцентується увага, що для Польщі конфлікт закінчився із внесенням санкцій. Також Польща є членом Ліги Націй і не може суперечити волі організації [25].

Протягом 1937 р. дипломатичні контакти Польщі й Італії на тлі італо-абіссинського конфлікту не припинялись. Так, у телеграмі Ю. Бека до польського посла зазначалось: «Справи Абіссинії для нас індивідуально є закритими з того дня, як ми винесли санкції». Дещо нижче читаємо: «Будь-які колоніальні терени, захоплені Італією підпадають під одне визначення – «колонії» [42, s. 170]. Особисте ставлення Ю. Бека стосовно конфлікту й Абіссинії він залишив у своїх спогадах: «Смію сказати, що хороші відносини з Англією на міжна-

родній арені були для мене важливішими, ніж ціла Абіссинія» [6, s. 106]. Така позиція міністра закордонних справ викликала обурення у польської громадськості й опозиційної частини політиків. У польській декларації стосовно Абіссинії на засіданні Ліги Націй зазначалось, що внесення санкцій Польщею було непопулярним кроком, але уряд прийняв таке рішення в ім'я міжнародної солідарності [42, s. 289-290].

Відкрито критикував закордонну політику Ю. Бека Станіслав Кат-Мацкевич³. У своїх спогадах він негативно оцінює політику Англії щодо італо-абіссинського конфлікту й одночасно критикує польське МЗС, яке підтримало таку лінію. «Англія не хоче італійців в Абіссинії, але й не хоче війни з ними. Стосовно цього у них вироблена чітка формула: ми, Англія, зробимо в цій справі стільки, скільки нам скаже зробити Ліга Націй» [7, s. 77]. Жодна з країн не хотіла брати на себе відповідальність за абіссинську кризу, хоча Англія могла перекрити Гібралтарську протоку та Суецький канал для італійських суден, що би вирішило конфлікт у його появі. Потрібно зауважити, що С. Кат-Мацкевич звертає увагу не тільки на сам конфлікт, а й на його наслідки для Європи. Так, він зазначає, що у зв'язку з бездіяльністю Ліги Націй Німеччина розпочала форсовану підготовку до війни. Винуватцем у цьому виступає Ю. Бек і його діяльність на міжнародній арені, оскільки Ю. Пілсудський перед смертю поставив зовсім інші завдання перед МЗС [7, s. 81].

У своїх спогадах С. Кат-Мацкевич проводить історичну паралель, порівнюючи італійську агресію в Абіссинії із Третім поділом Польщі 1795 р. Він зазначає, що Абіссинія, хоч і з низьким рівнем політичної культури, але бореться за свою незалежність, як поляки боролись у кінці XVIII ст. [7, s. 85].

Польща була першою державою, яка відмовилась продовжити санкції проти італійців. «Польща бачила в Італії свого союзника на противагу Німеччині. Окрім цього Ю. Бек намагався залучитись підтримкою й Угорщини. Власне цей «блок» мав би вберегти країну від майбутньої німецької експансії» [7, s. 87].

Попри внутрішню критику громадськості й

² До Комітету п'яти входили міністри закордонних справ Великої Британії, Франції, Туреччини, Іспанії та Польщі.

³ Польський політик і публіцист консервативного спрямування. З 1922 р. по 1939 р. був засновником і редактором віленської щоденної газети «Слово». Був прихильником Ю. Пілсудського. 1928-1935 рр. – посол до Сейму від Безпартійного блоку співпраці з Ю. Пілсудським. Після смерті маршалка перебував в опозиції до усіх подальших санаційних урядів. Дуже гостро критикував оборонну та закордонну політику Польщі. 1954-1955 рр. – прем'єр-міністр Польщі в еміграції.

опозиції Ю. Бек продовжував уникати питання абіссінської кризи. Так, у польській декларації щодо Ефіопії на засіданні Ліги Націй пропонувався зняти з порядку денного питання визнання італійської агресії в Абіссинії [42, s. 288]. Важливим моментом є встановлення нового польського представництва в Аддис-Абебі. У листі директора консульського департаменту до посла у Римі зазначається, що новим віце-консулом Польщі в Італійській Східній Африці буде Ежи Гіжицький. Перед ним ставилось завдання визначити основні засади італійського колоніалізму, перейняти досвід колоніальної адміністрації та прослідкувати за можливістю побудови польських плантацій на даній території, як джерело появи майбутніх колоній [29, s. 488]. Формально Польща визнала італійську агресію в Абіссинії, але документального підтвердження немає.

Ю. Бек не хотів брати на себе таку відповідальність, аби зберегти хороші стосунки як з італійцями, так і з французами й англійцями. У розмові Ю. Бека з міністром закордонних справ Франції Івосом Дельбосом зазначається, що для Польщі індивідуально справа давно втратила інтерес, але усунення з Ліги Націй однієї країни за іншою⁴ призведе до розвалу організації. І, водночас, він підтримує думку І. Дельбоса, що вразі агресивних дій Італії у Середземному морі Абіссинія може знову виступити як предмет обговорення [40, s. 166-169].

22 червня 1921 р. генерал Казимир Сосновський і Начальник штабу війська польського генерал Владислав Сікорський створили центральну інформаційно-відомчу службу при Міністерстві військових справ (МВС). Метою даної структури був збір інформації про будь-які збройні конфлікти в Європі та на інших континентах. Особлива увага наголошувалась на описі інноваційних військових технологій [21, s. 438]. У цьому плані для МВС Польщі важливими були збройні конфлікти, такі як громадянська війна в Іспанії, військове вторгнення японських військ до Китаю й італо-абіссінська війна. Другий відділ Генерального штабу (ГШ) отримував інформацію про війну з трьох джерел: військове аташе при посольстві Польщі у Римі, відомча застава «Капрі» у Римі та дослідницька місія Владислава Дзевановського. Також допоміжними джерелами слугували звіти польських офіцерів, які перебували в італійських збройних силах [21, s. 439].

Перед військовим аташе у Римі Цезарем

Невегловським стояло завдання дослідити чотири аспекти у рамках італійських студій: політичний, господарський, колоніальний і військовий. Офіційний характер місії та інформаційна блокада Італією вплинули на те, що Ц. Невегловський змушений був орієнтуватись на італійські комунікаційні ресурси Генерального штабу [2].

Обмеженою у інформації була також відомча застава (ВЗ) «Капрі»⁵, яка користувалась інформацією з власних неформальних джерел (зазвичай агенти й інформатори). Основну увагу застава концентрувала над політичним розвитком Італії та місце абіссінської кризи на міжнародній арені. Підтвердженням цього є загальний рапорт із італо-французьких відносин в Африці від 5 лютого 1935 р., де детально описується умови співпраці обох країн у даному регіоні, обґрунтовується можливість розширення колоніальних володінь для Італії [28]. Бачимо, що ГШ цікавився проблемами Абіссинії ще задовго до початку конфлікту. Для польських військових еліт було важливо слідкувати за процесом переговорів між провідними країнами щодо ефіопської кризи. Причиною цього було наближення чергової війни, тому ГШ намагався максимально визначити місце Польщі у цій війні.

У своїх звітах секретар посольства Польщі у Римі Тадеуш Хромецький зазначає, що «італійці ставитимуться до інших держав так, як ті відноситимуться до італо-абіссінських відносин». Для Італії конфлікт в Абіссинії є справою честі, тому війна буде вестись до переможного кінця [28, s. 6]. Також Т. Хромецький подає описи загальної економічної ситуації в Італії на тлі конфлікту, військовий потенціал італійської армії, звіти італійської преси щодо конфлікту. Важливими є рапорти із зустрічей з дипломатичними представниками різних країн, де Т. Хромецький характеризує ставлення іноземних дипломатів до абіссінської кризи.

Цікавими епізодами є звіти неформального джерела «Локарно 200», що підпорядковувалось ВЗ «Капрі». У них описується підготовка до війни Абіссинії, пошуки союзників і торговельні операції, види військ і порівняння їх з італійською армією. Так, у звіті «Ефіопія» описується японсько-абіссінська співпраця [26], а також військова допомога Швейцарії для Абіссинії [27], наявність бельгійських військових

⁴ 11 грудня 1937 р. Італія вийшла з Ліги Націй. Перед нею це зробили Японія та Німеччина.

⁵ ВЗ «Капрі», заснована у січні 1934 р. з ініціативи реферату «Схід» секретарем посольства Польщі у Римі Тадеушем Хромецьким. Функціонувала до 1937 р. Ліквідована у зв'язку із переїздом Т. Хромецького до Варшави, де він працював у МЗС.

інструкторів, що допомагали готувати ефіопських солдатів.

Більш інформативним джерелом про Абіссінію у час війни є звіти таємного агента ГШ Тадеуша Мединського, робота якого шифрувалася під кодовою назвою «Адіс». У листі Богдана Ріхтера до МЗС Польщі зазначається, що Т. Мединський прибув до Аддис-Абеби 25 вересня 1935 р., видаючи себе за кореспондента «Газети поранної» [23]. Метою місії було дослідити будову італійських розвідувальних аеропланів, які були перехоплені абіссінцями. Однак Т. Мединському не вдалося це зробити через брак знання тутешньої мови та недопущення до переговорів імператора зі своїми радниками. Попри свою невдачу місію Т. Мединський зібрав багато іншої інформації щодо військового озброєння, ведення бойових дій на фронтах. Так, у листах до представника відділу «Схід» при ГШ Юзефа Міллера подаються дані будови італійського протигазу, зробленого спеціально для військових операцій у пустельних умовах, малюнки основних напрямків атак італійської армії [23].

Однак найбільш інформативний характер носила місія В. Дзевановського, яка була організована у зв'язку із максимальним дослідженням різних аспектів італо-абіссінської війни⁶. На фронт він був відісланий як військовий кореспондент Польської телеграфічної агенції, що мав перебувати з італійськими військами в Еритреї [21, s. 440]. Основні завдання, які поклав ГШ перед В. Дзевановським були наступного характеру:

- дослідження способу форсування річок у технічному й операційному аспекті;
- спосіб використання й оцінка повітряних сил, артилерії, танків, застосування піхоти [21, s. 441].

Особливу увагу начальник ГШ Вацлав Стахевич приділив дослідженню повітряної та протиповітряної оборони італійців. Так, першочергово мали вивчитись усі можливі типи літаків, їх будова, застосування у бойових діях, основні переваги та недоліки.

Ефективним для військового відомства був рапорт В. Дзевановського від 15 квітня 1936 р., де було представлено відповіді на питання

начальника ГШ стосовно матеріально-технічного забезпечення італійської армії. Цей рапорт доповнювали одинадцять фотографій, шість з яких стосувались літаків і п'ять танків [20]. Важливими були описи панцерної техніки: вказувалась марка, рік виготовлення, спосіб застосування, використання автоматичної зброї, що кріпилась до танкеток.

У додатковому звіті для начальника ГШ характеризувалась італійська армія з погляду моралі, вишколу та бойового потенціалу у порівнянні з регулярними частинами абіссінців. В. Дзевановський зазначає, що високий бойовий дух італійських солдатів на початковому етапі війни був обумовлений масовою пропагандою в Італії, а це призвело до появи великої кількості добровольців [21, s. 448].

Перевагою італійських військ перед абіссінською було краще технічне забезпечення, а також зв'язок. В. Дзевановський звертає увагу на сильну розбудову телефонної сітки, будівництво радіостанцій. Для італійської армії це було важливо, оскільки основні сили концентрувались у декількох регіонах на відмінно від ефіопської армії, яка була розпорошена по всій території бойових дій. Хороший зв'язок давав можливість контролювати рух абіссінських військ [20].

Для ГШ Польщі важливим залишалось питання військової мобілізації. Оскільки В. Дзевановський працював над іншими питаннями, Другий відділ ГШ передав таємну інструкцію військовому аташе Ц. Невегловському. Потрібно відзначити, що у звітах характеризується не тільки сама мобілізація, а й загальне приготування країни до війни (армія, економіка, суспільство) [2].

Останньою сферою зацікавлення ГШ італо-абіссінським конфліктом стало питання експорту зброї. Абіссінія шукала різних можливостей для закупівлі військового спорядження та зброї і розпочала переговори з Польщею, а конкретно із спілкою СЕПЕВЕ. Організація була заснована 5 листопада 1926 р. у Варшаві під назвою Експорт військового промислу СЕПЕВЕ. Спілка повстала для раціонального організації та проведення торгівлі у галузі військової індустрії. Після 1932 р. фірма стала основним монополістом у вивозі старого військового спорядження з Польщі [9, s. 163]. Успішні торгівельні операції з Румунією дозволили відкрити свої представництва в Югославії, Литві, Туреччині, Фінляндії, Греції.

Конкретного документу, який би засвідчував факт підписання торгівельної угоди СЕПЕВЕ з Абіссінією немає. Однак вже у 1934 р.

⁶ В. Дзевановський народився 16 березня 1894 р. у сім'ї військового. 1923-1925 рр. працює військовим перекладачем при французькій військовій місії. Протягом 1927-1929 рр. викладає «Історію війни та військової справи» у Центральному Вишколі Кавалерії у Грудзьовдзу. 1931-1939 рр. викладає «Історію воєн» і «Тактику кавалерії» у Центрі Вищих Студій. У подальшому займається роботою помічника військового аташе при посольстві Польщі у Парижі та Лондоні. Протягом 1943-1945 рр. очолював аташе військового при посольстві Польщі в Алжирі.

спілка відіслала 3 тис. гвинтівок Манліхера та 1,5 млн. набоїв, а у 1935 р. – один винищувач Р-24 [9, s. 164]. Торгівля зброєю з Ефіопією негативно сприйнялась італійською стороною. Так, консульський агент у Гдині Артуро Стеллі надав інформацію генералу Маріо Руатті про факт постачання польської зброї до Абіссинії, після чого до Ц. Невергловського було надіслано ноту протесту та прохання зупинити торговельні операції [21, s. 453]. Незважаючи на домовленість з Італією, СЕПЕВЕ продовжувала постачати зброю до Абіссинії. Протягом листопада 1935 р. через Естонію було надіслано 20 тис. гвинтівок, а у грудні 1935 р. кореспондент «Газети польської» та представник СЕПЕВЕ Вітольд Рихтер підтвердив факт доставки 10 тис. гвинтівок. Остання транзакція датується січнем 1936 р., коли Магнус доставив до Ємену для Абіссинії 33 ящики з гвинтівками Маузера [9, s. 165].

Не тільки державні структури цікавились Абіссинією й італо-абіссинським конфліктом, а й польське суспільство. Прикладом виступає преса, яка намагалась максимально проінформувати читача про події на абіссинському фронті. Потрібно відзначити про строкатість суджень стосовно конфлікту, оскільки преса була різних політичних спрямувань.

Фактично всі газети користувалися одними і тими ж видами джерел: Польська Телеграфічна Агенція (ПТА), власні інформатори, депеші з Риму, Женеви, Парижу, Лондона, Аддис-Абеби, Берліну, Вашингтону й інших столиць світових країн. Незважаючи на спільність у використанні джерел інформації, коментарі стосовно конфлікту дуже часто відрізнялись, інколи автори писали неправду задля привернення уваги читача.

На сторінках «Варшавського кур'єру»⁷ можна прослідкувати за різним баченням перебігу конфлікту. У першу чергу це пояснюється тим, що газета була інтелігентською, тому політичну агітацію знайти дуже важко, незважаючи на партійну приналежність газети. Критичним є ставлення кореспондентів кур'єру до мілітаризації Італії, що могло призвести до ескалації конфлікту в Європі [17, s. 2]. Багато інформації подається із дискусій на засіданнях Ліги Націй, оскільки ця міжнародна структура створена для підтримки миру в Європі, як зазначалось на шпальтах газети. Радо вітались ідеї внесення санкцій обабіч Італії, що мало б розв'язати конфлікт в Африці мирним шля-

хом [16, s. 1].

У вересні 1935 р. з'являється публікація З. Журавського «Абіссинські гороскопи», де автор намагається проаналізувати стан збройних сил Абіссинії, природні та кліматичні переваги перед італійською армією [18, s. 12]. У наступних номерах подається інформація про озброєння ворогуючих сторін, місця дислокації ефіопських військ, закупівля зброї Абіссинією. Після початку бойових дій і аж до закінчення конфлікту «Варшавський кур'єр» передавав тільки інформацію з фронту, яка базувалась на основі депеш з Риму й Аддис-Абеби. Загальний інтерес конфліктом мінімізувався після появи публікації під назвою «Перед роздробленням Абіссинії. Моральність Європи». У цій статті гостро критикувалась діяльність Ліги Націй, а особливо Англії, яка дозволила здійснити італійську агресію. «Англія перша перемогла у конфлікті, але ніхто не припускав, що здійснить це під прикриттям італійського народу. Абіссіно-американо-англійський трактат, який держави підписали в час загострення відносин дає можливість відкрито експлуатувати всі багатства Абіссинії» [19, s. 1].

«Варшавський кур'єр» інформував читача у спосіб, характерний для консервативних і націоналістичних кіл. У схожій манері інформацію подавали газети зовсім іншого ідеологічного спрямування, зокрема «Робітник».

Газета «Робітник» була друкованим органом Польської соціалістичної партії та мала чітке ліве спрямування. У текстах публікацій прослідковується явний агітаційний і пропагандистський стиль, який переконує читача у негативному впливі італійського фашизму на світову систему безпеки. Назви статей дають можливість зрозуміти, що основною причиною конфлікту є реалізація фашистської ідеології: «Фашизм перед світовим трибуналом», «Фашисти бомблять жінок та дітей», «Муссоліні підпалив світ», «Фашизм – це війна», «Остання карта Муссоліні» [38, s. 81].

Протягом травня 1935 р. з'являється низка публікацій, які вказують на неминучість бойових дій. Так, у статті від 14 травня 1935 р. зазначається, що «Європа опинилась перед вибором на тлі конфлікту – або повага Ліги Націй, або «престиж Муссоліні» [31, s. 1]. Далі автор зазначає, що Польща не може бути осторонь конфлікту й у разі агресії польський уряд нести таку ж відповідальність, як і інші країни. Цікавими є статті, написані Бенедиктом Елмером про систему європейської безпеки та вплив фашизму на неї. Так, у публікації «Китай і Абіссинія» автор порівнює два конфлікти як

⁷ Варшавський кур'єр видавався з 1821 р. по 28 вересня 1939 р. Був друкованим органом з 1925 р. Народно-християнської партії консервативного спрямування.

джерело «розширення імперіалістичних інтересів фашистських держав» [32, s. 12]. Також увагу привертають коментарі італійського соціаліста Антоніо Бевілакві, який описував негативний вплив фашизму на Італію та сусідні держави. У статті від 11 серпня 1935 р. «Вивільнення фашизму у світ» критикується агресивна поведінка Італії та зовнішній тиск на Абіссінію. Автор зазначає, що війна може стати трагічною для Європи, оскільки кожна з країн почне висувати свої територіальні претензії у зв'язку з бездіяльністю Ліги Націй [33, s. 3]. У своїх публікаціях Казимир Чапінський піддає критиці бездіяльність МЗС Польщі на тлі абіссінського конфлікту, а дії Ю. Бека називає «неясними і малоефективними» [34, s. 1]. У статті «Європа у русі» автор зазначає: «Для нікого не секрет, що сьогодні Абіссінія жертва агресії, а завтра може стати Польща, так як її західні кордони знаходяться під загрозою. То ж якою буде наша відповідь?» [35, s. 1]. Багато публікацій на сторінках «Робітника» несли неправдиві свідчення. Зазвичай, це стосувалося військових звитяг Абіссінії на фронті, метою чого було змалювати фашизм, як ідеологію, що приречена на поразку [38, s. 81].

Дещо інший підхід до конфлікту характерний для кореспонденції «Газети польської», яка була провладного санаційного спрямування та виходила у друк протягом 1929-1939 рр. Важливим моментом було те, що газета мала власну кореспонденцію і повідомляла читача не тільки про бойові дії та дипломатичні дискусії на тлі конфлікту, а й про економічне становище Абіссінії, про життя тубільного населення, про ресурсний потенціал країни, зустрічаються часті публікації з історичного розвитку Ефіопії, описується життя імператора Хайле Селасьє I.

Для «Газети польської» характерною була блоковість інформації щодо Абіссінії. Так, Флоріан Сокулув протягом конфлікту написав низку публікацій, які стосувались причин фашистської агресії та місце у конфлікті провідних європейських держав. У статті «Абіссінська мораль» автор намагається виправдати італійські претензії на Ефіопію, оскільки Італія нічим не відрізняється від колоніальних країн типу Англії чи Франції [11, s. 2]. Ф. Сокулув часто вдається до історичного аналізу подій, які відбувалися навколо Абіссінії на початку ХХ ст. та місце у них Італії, Франції й Англії. У зв'язку з «історичною справедливістю» він наголошує на тому, що Ліга Націй мала би визнати колоніальні претензії Італії [13, s. 1].

Важливу інформацію подавав у своїх публі-

каціях Богдан Ріхтер, який перебував у Аддис-Абебі. Всі його статті були присвячені розвитку військової справи в Ефіопії, підготовці до війни. Детальний опис абіссінської армії можна зустріти у публікації «Правда про армію Ефіопії» [12, s. 4].

«Газета польська» друкувала також описи польських мандрівників, які перебували в Абіссінії. Серія статей під назвою «Подорож у глиб Абіссінії», написана вже згаданим нами Б. Ріхтером, описує життя ефіопського суспільства [30, s. 5]. Більш детально побут, економіку, природні умови було досліджено Олександром Янтою-Полчинським у серії «Листи з Абіссінії» [15, s. 9].

Висновки. Італо-абіссінський конфлікт відіграв велику роль у пришвидшенні вибуху Другої Світової війни. Відкрита агресія Б. Муссоліні не могла не привернути уваги світової спільноти, оскільки кожна держава намагалася визначити своє місце у майбутньому конфлікті. Міжвоєнна Польща не була винятком у цьому плані, а на території Центрально-Східної Європи стала державою, яка чи не найбільше цікавилася конфліктом.

Польський політикум в особі міністра закордонних справ Ю. Бека зайняв нейтральну позицію стосовно абіссінської кризи. Ю. Бек намагався максимально здобути вигоду від конфлікту для Польщі. Підтвердженням цього є ведення переговорів як і з Абіссінією, так і з Італією, Англією та Францією. Маневруючи у зовнішній політиці, поляки з абіссінцями укладають трактат 1934 р., умови якого так і не були застосовані на практиці. Польща стала першою країною, яка визнала агресію Італії в Абіссінії та першою країною, яка відмінила санкції щодо Італії. По-іншому ставилось до конфлікту польське суспільство. На шпальтах практично усіх газет різних політичних спрямувань фашисти виступали агресорами, а польське МЗС критикувалось за свою позицію. Винятком була «Газета польська», яка була санаційного провладного спрямування.

Італо-абіссінський конфлікт привернув увагу і МВС Польщі. Другий відділ ГШ намагався максимально дослідити конфлікт у військовому плані та використати нововведення для польської армії. Важливими залишаються звіти В. Дзевановського, Ц. Невегловського, Т. Мединського, які вивчали окремі аспекти війни. Цікавим моментом залишається спроба ведення торгівлі зброєю між СЕПЕВЕ й Абіссінією.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Abisynia. Stosunki polityczne z Polską – inicjatywy

J. Fajtlowicz. Notatki, raporty, korespondencja // AAN (Archiwum Akt Nowych), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ). Sygn. 5366. 34 k.

2. Attachat Wojskowy przy Ambasadzie RP w Rzymie // AAN. Sygn. 616.340

3. Barker A. J. Rape of Ethiopia, 1936. New York: Ballantine Books, 1971. 160 p.

4. Bartnicki A. Abisyńskie próby nawiązania stosunków z Polską w okresie międzywojennym // Przegląd Historyczny. 1965. Tom 56. № 1. S. 104-110.

5. Bartnicki A. Agresja Włoska w Abisynii. Warszawa: Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, 1964. 95 s.

6. Beck J. Ostatni raport. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987. 242 s.

7. Cat- Mackiewicz S. Polityka Becka. Warszawa: Universitas, 2009. 200 s.

8. Cenckiewicz S. Na granice zdrady Stanisława Mackiewicza powroty do Polski // Biuletyn IPN. Gdańsk, 2006. № 62/63. URL: http://niniwa22.cba.pl/cat_mackiewicz.htm

9. Deszczyński M.P., Mazur W. Na krawędzi ryzyka. Eksport polskiego sprzętu wojskowego w okresie międzywojennym. Warszawa, 2004. 455 s.

10. Dominioni M. Lo sfascio dell'impero. Gli italiani in Etiopia 1936-1941. Bari: Laterza, 2008. 367 p.

11. Gazeta Polska (Warszawa). 1936. 14 lipca. S. 2.

12. Gazeta Polska (Warszawa). 1936. 27 grudnia. S. 2.

13. Gazeta Polska (Warszawa). 1936. 31 lipca. S. 1.

14. Gemechu D. Stosunki polsko-etioipskie. Zarys problematyki // Forum Politologiczne. Olsztyn, 2006, Tom 3. S. 173-187.

15. Janta-Połączyński A. Listy z Abisynii // Gazeta Polska (Warszawa). 1935. 9 listopada. S. 6.

16. Kurier Warszawski (Warszawa). 1935. 11 października. S. 1.

17. Kurier Warszawski (Warszawa). 1935. 14 września. S. 2.

18. Kurier Warszawski (Warszawa). 1935. 11 września. S. 12.

19. Kurier Warszawski (Warszawa). 1935. 2 września. S. 1.

20. Kwestionariusz dla obserwatora przy armii włoskiej w Abisynii. 8 października 1935 r. // AAN. Sygn. 616.214

21. Majzner R. Wojna abisyńska 1935-1936 z perspektywy analiz Oddziału II SGWP [w:] Pola bitew wczoraj i dziś. Oświęcim, 2013. S. 437-455.

22. Mantel-Niecko J. Znajomość Etiopii w dawnej Polsce i początki etiopistyki polskiej w: Szkice z dziejów orientalistyki polskiej. t. 2. Warszawa: PWN, 1969. 217 s.

23. Materiały wywiadowcze agenta «Adis» działającego na terenie Abisynii // WBHiS. Sygn. I. 303.4.1886.

24. Nadolska-Styczyńska A. Ludy zamorskich lądów. Kultury

pozaeuropejskie a działalność popularyzatorska Ligi Morskiej i Kolonialnej. Wrocław: Polskie towarzystwo ludoznawcze, 2005. 235 s.

25. Niemcy. Sytuacja wewnętrzna, głównie życie polityczne. Raporty, wycinki prasowe // AAN, MSZ. Sygn. 4528. 338 k.

26. Ocena materiałów placówki wywiadowczej «Capri» // WBHiS (Wojskowe Biuro Historyczne im. K. Sosnkowskiego). Sygn. I. 303.4.4031.

27. Ocena materiałów placówki wywiadowczej «Capri», w tym informacja o wojsku włoskim i faszystowskich organizacjach młodzieżowych oraz sytuacji Włoch na wypadek wojny // WBHiS. Sygn. I. 303.4.4033.

28. Ocena materiałów placówki wywiadowczej «Capri», w tym raport w sprawie umów afrykańsko-włosko-francuskich // WBHiS. Sygn. I. 303.4.4034.

29. Polskie Dokumenty Dyplomatyczne (1937 r.) / J.S. Ciechanowski, P. Długołęcki. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2012. 840 s.

30. Richter B. Podróż w głąb Abisynji // Gazeta Polska (Warszawa). 1936. 18 lutego. S. 5.

31. Robotnik (Warszawa). 1935. 14 maja. S. 1.

32. Robotnik (Warszawa). 1935. 16 czerwca. S. 12.

33. Robotnik (Warszawa). 1935. 16 sierpnia. S. 3.

34. Robotnik (Warszawa). 1935. 17 stycznia. S. 1.

35. Robotnik (Warszawa). 1935. 21 maja. S. 1.

36. Rochat G. Le guerre italiane in Libia e in Etiopia dal 1896 al 1939. Udine: Gaspari, 2009. 460 p.

37. Stawecki P. Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej. Wrocław, 1997. 269 s.

38. Wittels K. Konflikt włosko-abisyński na łamach «Kuriera Warszawskiego» // Afryka w Warszawie. Warszawa, 2010. S. 61-85.

39. Włochy. Sytuacja wewnętrzna i stosunki z zagranicą. Raporty, wycinki prasowe // AAN, MSZ. Sygn. 4225. 298 k.

40. XVII, XVIII Zgromadzenia Ligi Narodów. Obrady II komisji, opinia delegacji brytyjskiej, instrukcja dla delegacji polskiej, sprawozdanie, korespondencja, druki // AAN, MSZ. Sygn. 1554. 243 k.

41. Zatarg włosko-abisyński. Sankcje antywłoskie – stanowisko poszczególnych państw i Polski. Raporty, sprawozdania, korespondencja, wycinki prasowe, druki. Tom V // AAN, MSZ. Sygn. 1786. 292 k.

42. Zatarg włosko-abisyński. Sankcje antywłoskie – stanowisko poszczególnych państw i Polski. Raporty, sprawozdania, korespondencja, wycinki prasowe, druki. Tom VI // AAN, MSZ. Sygn. 1787. 339 k.

43. Цыпкин Г.В., Ягья В.С. История Эфиопии в новое и новейшее время. Москва, Наука: Главная редакция восточной литературы, 1989. 405 с.

Петричак Іван Зраджений союзник: польсько-абіссинські відносини у першій половині 1930-х рр.

Стаття присвячена аналізу польсько-абіссинських відносин крізь призму італо-абіссинського конфлікту 1935-1936 рр. Важливе місце у статті приділяється дипломатичним переговорам між Абіссинією та Польщею, військовій розвідці ГШ Польщі під час війни. Увага акцентується на декількох аспектах: ставлення МЗС Польщі до колоніального конфлікту, аналіз польської преси різних політичних спрямувань, військовий аспект польсько-абіссинських відносин.

Ключові слова: польське МЗС, Другий відділ ГШ, італо-абіссинський конфлікт, польсько-абіссинські відносин, польська преса, колоніалізм, фашизм, громадська думка

Петрычак Иван Преданный союзник: польско-абиссинские отношения в первой половине 1930-х гг.

Статья посвящена анализу польско-абиссинских отношений сквозь призму итало-абиссинского конфликта 1935-1936 гг. Важное место в статье уделяется дипломатическим переговорам между Абиссинией и Польшей, военной разведке ГШ Польши во время войны. Внимание акцентируется на нескольких аспектах: отношение МИД Польши к колональному конфликту, анализ польской прессы различных политических направлений, военный аспект польско-абиссинских отношений.

Ключевые слова: польское МИД, Второй отдел ГШ, итало-абиссинский конфликт, польско-абиссинские отношения, польская преса, колониализм, фашизм, общественное мнение

Petrychak Ivan The betrothed ally: Polish-Abyssinian relations in the first half of the 1930's

The article is devoted to the analysis of the Polish-Abyssinian relations through the prism of the Italian-Abyssinian conflict of 1935-1936. An important place in the article is paid to the diplomatic negotiations between Abyssinia and Poland, military reconnaissance of the Poles in Poland during the war. The emphasis is on several aspects: the attitude of the Ministry of Foreign Affairs of Poland to the colonial conflict, the analysis of the Polish press of various political directions, the military aspect of the Polish-Abyssinian relations.

Polish politician in the face of Foreign Minister Y. Bek took a neutral position regarding the Abyssinian crisis. Y. Beck tried to

maximize the benefits of the conflict for Poland. Confirmation of this is negotiating with both Abyssinia and Italy, Britain and France. Maneuvering in foreign policy, the Poles with the Abyssinians conclude a treatise of 1934, the terms of which have not been applied in practice. Poland became the first country to recognize the aggression of Italy in Abyssinia and the first country to abolish sanctions against Italy. Polish society was differently confronted with the conflict. On the pages of almost all the newspapers of various political directions, the fascists acted as aggressors, and the Polish Foreign Ministry criticized its position. The exception was the «Polish newspaper», which was the reinstatement of the pro-government direction.

Italy-Abyssinian conflict attracted attention and the Ministry of Internal Affairs of Poland. The second division of the GS tried to maximally explore the conflict in the military plan and use the innovations for the Polish Army. The reports are still important V. Dzevanovsky, Ts. Neveglovsky, T. Medinsky, who studied some aspects of the war. An interesting point remains the attempt to conduct arms trade between SEEPEVE and Abyssinia.

Keywords: *Polish Ministry of Foreign Affairs, Second Division of the GS, Italian-Abyssinian conflict, Polish-Abyssinian relations, Polish press, colonialism, fascism, public opinion*

Надійшла до редакції 12.06.2018 р.